

УДК 338.439

JEL M1, M10

DOI: 10.31471/2409-0948-2021-2(24)-182-188

Чуб Антон Володимирович

докторант

Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая, м Київ

Магнітогорський провулок, 3, Київ, 02000

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6900-4865>

email: anton.chub2021@gmail.com

ФАКТОРНА МОДЕЛЬ ДЛЯ ОЦІНКИ РОЛІ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті доведено, що основною проблемою розвитку малого підприємництва в агропромисловому комплексі України є обмежені можливості залучення капітальних інвестицій і, як наслідок, зниження продуктивності праці через низький фондообмін. За таких умов зростання ролі малого бізнесу за рахунок великих підприємств призводить до падіння реальних обсягів виробництва.

Сьогодні теоретичні дослідження розвитку малого та середнього підприємництва у вітчизняній практиці ведення бізнесу є як правовими, так і науковими. Відповідно до законодавства України держава зобов'язується: створювати сприятливі умови та забезпечувати розвиток малого та середнього підприємництва, стимулювати їх інвестиційну діяльність, просувати товари та послуги на ринок. Серед інструментів регуляторної політики: дерегуляція у сфері оподаткування, фінансова підтримка через державні кредитні та гарантійні програми, комплексний розвиток інфраструктури, спрощення процедур ліцензування, гарантування прав через судову систему, допомога у використанні нових технологій, залучення малого та середнього бізнесу, державні потреби тощо. З'ясовано, що серед основних проблем, що гальмують розвиток підприємництва, автори відзначають: недосконалість законодавчої бази; високий податковий тиск; відсутність реальної державної підтримки малого бізнесу, зокрема фінансової, кредитної та інвестиційної тощо. Підприємства агропромислового комплексу в процесі своєї господарської діяльності стикаються з тими ж проблемами, що й інші.

Науковою новизною даної роботи є вдосконалення методології оцінки ролі малого та середнього бізнесу в розвитку агропромислового комплексу України на основі детермінованих факторних моделей економічного аналізу, на відміну від існуючих, що дасть змогу усунути вплив інфляційних процесів та здійснити кількісну оцінку структурних змін у використанні робочої сили та її продуктивності.

Ключові слова: агропромисловому комплексі України, детерміновані факторні моделі, структурні зрушення, державна підтримка малого бізнесу.

Chub Anton

International University of Science and Technology

named after Academician Yuri Bugay, Kyiv

Magnitogorsk Lane, 3, Kyiv, 02000

FACTOR MODEL FOR ASSESSING THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS IN THE UKRAINIAN AGRICULTURAL INDUSTRY COMPLEX

The article proves that the main problem in the development of small business in the agro-industrial complex of Ukraine is limited opportunities for attracting capital investments and, as a

result, a decrease in labor productivity due to low capital-labor ratio. Under such conditions, the growing role of small business at the expense of large enterprises leads to a drop in real production volumes.

Today, theoretical studies of small and medium enterprises development in the domestic practice of doing business are both legal and scientific. According to the legislation of Ukraine, the state undertakes: to create favorable conditions and ensure the development of small and medium enterprises, to stimulate their investment activities, to promote goods and services on the market. Among the instruments of regulatory policy: deregulation in the field of taxation, financial support through government lending and guarantee programs, comprehensive infrastructure development, simplification of licensing procedures, guaranteeing rights through the judiciary, assistance in using new technologies, attracting small and medium enterprises, state needs, etc. It was found that among the main problems that hinder the entrepreneurship development are: imperfection of the legislative framework; high tax pressure; lack of real state support for small business, including financial, credit and investment support, and the like. Enterprises of the agro-industrial complex in the course of their economic activities face the same problems as others.

The scientific originality of this work is the improvement of the methodology for assessing the role of small and medium-sized businesses in the agro-industrial complex of Ukraine development on the basis of deterministic factor models of economic analysis, in contrast to the existing ones, it allows to eliminate the influence of inflationary processes and performs a quantitative assessment of structural changes in the use of labor and their labor productivity .

Key words: agro-industrial complex of Ukraine, factor models, structural changes, state support of small business.

Постановка проблеми. На сьогодні, теоретичні напрацювання з приводу розвитку малого та середнього підприємництва у вітчизняній практиці господарювання носять як правовий, так і науково-дослідний характер. Основоположним є Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [1]. В ньому зазначається, що всі питання з розвитку підприємництва регламентуються Конституцією України, а також Господарським, Податковим й Цивільним кодексами. Згідно даного закону, держава зобов'язується: створювати сприятливі умови та забезпечувати розвиток малих й середніх підприємств, стимулювати їхню інвестиційну активність, сприяти просуванню товарів та послуг на ринку. Серед інструментів регуляторної політики відзначаються наступні: дерегуляція в сфері оподаткування, фінансова підтримка через державні програми кредитування та надання гарантій, всебічний розвиток інфраструктури, спрощення дозвільних процедур, гарантія прав за допомогою судової системи, сприяння у використанні новітніх технологій, залучення малих та середніх підприємств до постачання продукції для державних потреб тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій На практиці, діяльність будь-яких суб'єктів господарювання постійно супроводжується законодавчими обмеженнями, які ставлять під сумнів ефективність державної регуляторної політики та вимагають активізації зворотного процесу дерегуляції. Саме тому, дане питання переходить в економічну площину та приймає характер наукових досліджень. Сучасні проблеми, тенденції, чинники впливу та перспективи розвитку малого й середнього підприємництва в Україні в своїх роботах досліджували такі вітчизняні вчені, як: К. Короткова, А. Крисак, Р. Мірошник, О. Мусятовська, У. Прокоп'єва, Т. Омеляненко, О. Гальцова та інші [2-5]. Серед головних проблем, які гальмують розвиток підприємництва, автори відмічають: недосконалість законодавчої бази; високий податковий тиск; відсутність реальної державної підтримки малого бізнесу, в тому числі, фінансово-кредитного та інвестиційного забезпечення тощо. Підприємства агропромислового комплексу в ході здійснення господарської діяльності стикаються з тими самими проблемами, що й інші.

Метою даного дослідження є оцінка ролі малого та середнього бізнесу в агропромисловому комплексі України за допомогою детермінованих факторних моделей, з метою обґрунтування напрямків державної регуляторної політики для поліпшення бізнес-клімату.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зведені результати порівняльного аналізу ролі малого та середнього бізнесу на підприємствах АПК та по економіці України в цілому, наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз ролі малого та середнього бізнесу на підприємствах АПК та в економіці України за даними 2015-2019 р.

	Рік	Частка підприємств в обсягах реалізованої продукції, %		
		Великі	Середні	Малі
Підприємства АПК	2015	41,8%	40,0%	18,2%
	2019	42,1%	37,7%	20,2%
Разом по економіці	2015	37,0%	39,3%	23,7%
	2019	34,5%	39,9%	25,6%

Джерело: побудовано автором на основі [6]

Як видно з табл. 1, домінуючу роль в економіці на сьогоднішній день відіграє середній бізнес, частка продукції якого складає близько 40%. Що стосується малих підприємств, то протягом 2015-2019 р. їхня частка у реалізації поступово зростала з 23,7% до 25,6%. Тобто, за даним показником спостерігалась позитивна динаміка, однак, він все одно суттєво поступався іншим розвинутим країнам. Таким чином, регуляторна політика в національній економіці повинна спрямовувати зусилля на розвиток саме малого підприємництва.

Відносно агропромислового комплексу, тут переважали великі підприємства, частка яких у 2019 р. досягала 42,1% та продовжувала зростати. В той же час, питома вага малих підприємств протягом досліджуваного періоду становила лише від 18% до 20%, тобто, відставала від середнього по країні рівня [7, 8]. Також слід зазначити, що в розрізі окремих видів економічної діяльності, які входять до складу АПК, ситуація мала неоднорідний характер.

Більш глибоке вивчення тенденцій, що відбувались в розвитку малого та середнього бізнесу протягом останніх років, в даному дослідженні пропонується виконувати шляхом побудови відповідної факторної моделі з застосуванням детермінованих методів економічного аналізу [9]. Для цього, введемо умовні позначення. Нехай: $ВП_B$ – обсяг випуску продукції підприємствами АПК в базисному році у фактично діючих цінах на той самий період; $ВП_3$ – обсяг випуску продукції звітного року в цінах базисного; $ВП_Ц$ – обсяг випуску продукції звітного року у фактично діючих цінах цього року. Тоді, взаємозв'язок між останніми двома показниками буде мати вигляд (1).

$$ВП_Ц = ВП_3 \times I_{3AG}, \quad (1)$$

де I_{3AG} – загальний індекс інфляції протягом досліджуваного періоду.

Відношення $\frac{ВП_3}{ВП_B}$ буде показувати реальний сукупний темп зростання випуску продукції в АПК, за умови елімінування фактору інфляції, протягом всього досліджуваного періоду. Далі, для врахування ролі малого та середнього бізнесу у галузевому розвитку, представимо $ВП_3$ для кожного виду економічної діяльності, що входять до складу агропромислового комплексу, у вигляді наступної факторної моделі (2).

$$ВП_3 = \sum_{i=1}^3 (ЧР_i \times ПП_i) = \sum_{i=1}^3 (ЧР \times П\epsilon_i \times ПП_i) = ЧР \times \sum_{i=1}^3 (П\epsilon_i \times ПП_i), \quad (2)$$

де $ЧР_i$, $ПП_i$ – відповідно, чисельність трудових ресурсів та їхня продуктивність праці на одного працюючого, в цінах базисного року ($i = 1$ – для великих підприємств; $i = 2$ – для середніх; $i = 3$ – для малих); $ЧР$ – загальна чисельність трудових ресурсів на великих, середніх та малих підприємствах; $Пв_i$ – питома вага чисельності працівників на підприємствах i -ого розміру у $ЧР$.

Підставляючи рівняння (2) до (1), отримуємо остаточну факторну модель випуску продукції (3).

$$ВП_{ц} = ЧР \times \sum_{i=1}^3 (Пв_i \times ПП_i) \times I_{зат}, \quad (3)$$

Послідовність факторів в моделі має вирішальний вплив на результати оцінки їхнього впливу на цільовий показник, методами ланцюгових підстановок, або абсолютних різниць. Тому їх порядок (3) був строго зумовлений вимогами детермінованого факторного аналізу, а саме:

– підпорядкованість цільовому показнику. Фактори вищого рівня підпорядкованості повинні розташовуватись в моделі першими;

– якщо декілька факторів мають однаковий рівень підпорядкованості, то спочатку повинний йти кількісний показник, а потім якісний.

Метод ланцюгових підстановок полягає в поступовій заміні базисного рівня факторів на значення у звітному періоді, з подальшим знаходженням різниць між відповідними цільовими показниками. Оскільки продукція АПК у 2015-2019 р. займала близько 25-30% від обсягу ВВП, за результатами проведених розрахунків доцільно порівняти наявні тенденції між ними. Відповідні результати факторного аналізу за моделлю (3) наведені на рис. 1.

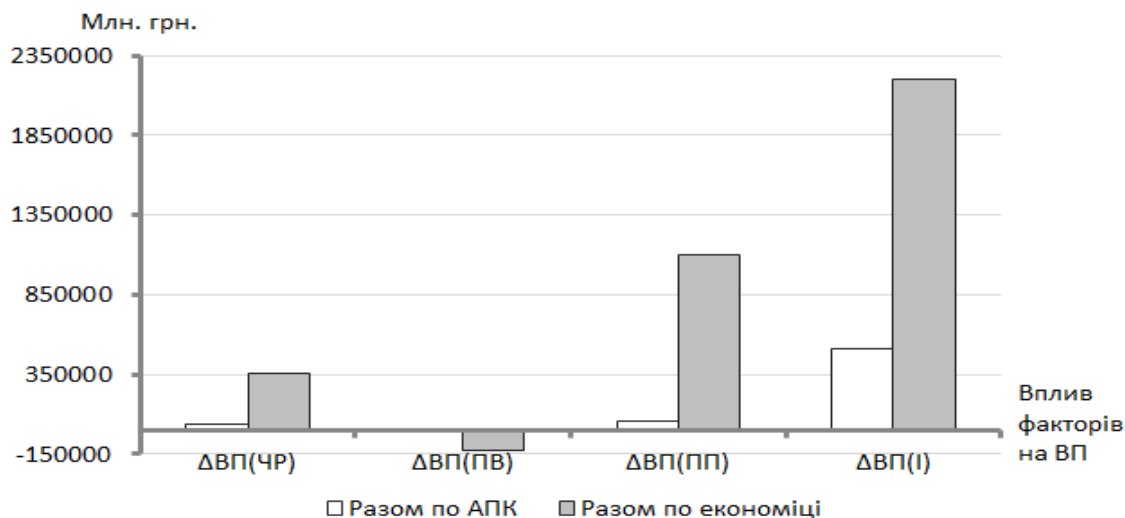

Рис. 1. Результати факторного аналізу випуску продукції по підприємствах АПК та економікою в цілому, за 2015-2019 р.

На горизонтальній осі рис. 1 використовувались наступні умовні позначення: $\Delta ВП(ЧР)$, $\Delta ВП(ПВ)$, $\Delta ВП(ПП)$, $\Delta ВП(I)$ – відповідні зміни обсягів випуску продукції за рахунок загальної чисельності робітників, структури робочої сили між великими, середніми та малими підприємствами, річної продуктивності праці та загального індексу інфляції в економіці країни. Як бачимо з рис. 1, найбільший вплив на зростання цільового показника мала саме інфляція:

– за економікою в цілому, збільшення річного випуску продукції з 2015 р. по 2019 р. становило +3531984,1 млн. грн. В тому числі, за рахунок інфляції – на +2202264 млн. грн.;

– в агропромисловому секторі, $\Delta ВП = 607625,0$ млн. грн., з яких $\Delta ВП(I)$ складало +512350 млн. грн.

Особливо слід відмітити характер реального економічного зростання. В обох випадках воно відбувалось як за рахунок кількісних (*ЧР*), так і якісних (*ПП*) факторів. В той же час, позитивна динаміка цільового показника була набагато сильніше вираженою саме по всій економіці.

Щодо ролі малого та середнього бізнесу, слід зазначити наступне:

– структурні зрушення в складі робочої сили по всіх галузях української економіки призвели до її загального перерозподілу з великих підприємств на користь середніх та малих. Так, частка працівників великих підприємств скоротилась з 20,9% у 2015 р. до 17,8% у 2019 р. В той же час, на середніх підприємствах вона зросла з 32,2% до 34,3%, а на малих підприємствах – з 46,9% до 47,9% тощо. Зважаючи на те, що у великому бізнесі продуктивність праці на 1 працюючого в 3-4 рази перевищувала аналогічний показник, ніж у малому та середньому, даний фактор негативним чином вплинув на обсяги випуск продукції, оскільки $\Delta ВП(ПВ) = -124865$ млн. грн.

– в АПК фактор структурних зрушень у складі робочої сили мав додатний ефект, оскільки $\Delta ВП(ПВ) = +7175$ млн. грн. Це пов'язано зі зростанням частки працівників великих підприємств з 18,2% у 2015 р. до 19,5% у 2019 р. за рахунок їхнього відповідного скорочення у середньому бізнесі.

Таким чином, зростання ролі малого та середнього бізнесу на сьогоднішній день має неоднозначний характер. З однієї сторони, це є закономірним явищем структурної перебудови ринкової економіки, що розвивається. Його позитивні сторони зазначались вище. А з іншої сторони, за існуючих умов це призводить до зниження загального рівня продуктивності праці.

Далі проведемо факторний аналіз основних видів діяльності, що забезпечують функціонування агропромислового комплексу України, та на які припадає близько 88%-94% його продукції, рис. 2.

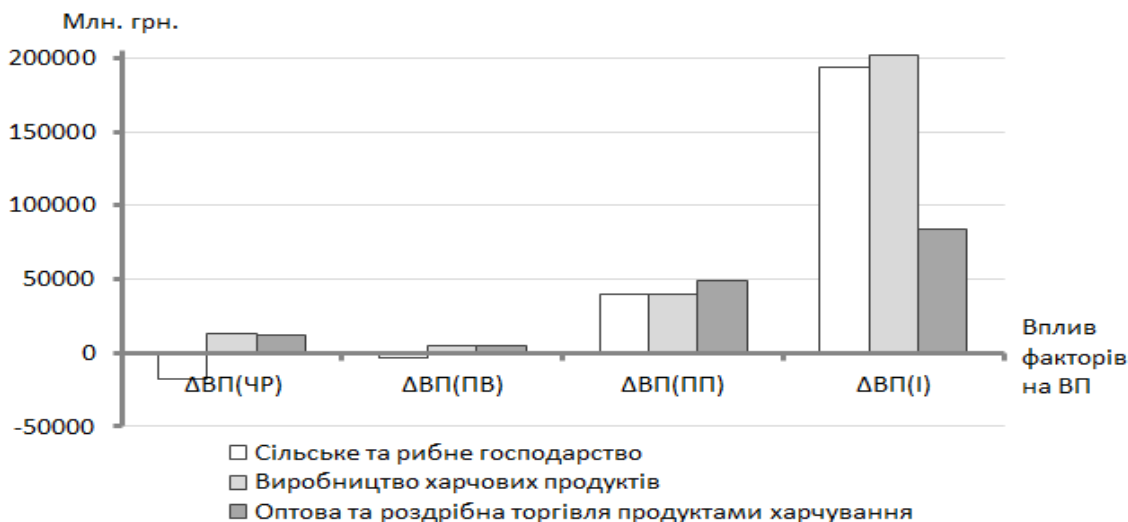

Рис. 2. Результати факторного аналізу випуску продукції основних видів діяльності, що забезпечують функціонування АПК, за 2015-2019 р.

Без винятку, всі основні види діяльності в АПК протягом 2015-2019 р. збільшили реальний випуск продукції, за вирахуванням інфляції. Так, у сільському господарстві воно склало +4,5%, у виробництві харчових продуктів +15,4%, в торгівлі +57,8%. Причому, головним фактором зростання була середня продуктивність праці, що є позитивним.

Щодо чисельності зайнятих працівників, то вона зросла на +55232 осіб, до 1606920 чол., перш за все, за рахунок харчової промисловості та торгівлі. В той же час, у

сільському господарстві спостерігався відтік робочої сили на -25317 чол., внаслідок чого галузь недоотримала продукції на суму $\Delta ВП(ЧР) = -17840$ млн. грн.

Також, з рис. 2 видно, що найменший вплив на економічне зростання мали структурні зрушення у складі робочої сили за розмірами підприємств [10]: у сільському господарстві частка зайнятих працівників у малому бізнесі зростає з 42,2% до 44,0% за рахунок її скорочення на великих та середніх підприємствах. А оскільки продуктивність праці суб'єктів малого підприємництва була найнижчою, відповідні втрати обсягів виробництва становили $\Delta ВП(ПВ) = -3396$ млн. грн.; у виробництві харчових продуктів відбувалось одночасне зростання часток працівників на великих та малих підприємствах, завдяки чому $\Delta ВП(ПВ) = +5066$ млн. грн.; в торгівлі скорочення часток працівників середніх (з 18,0% до 16,5%) та малих (з 59,8% до 58,2%) підприємств на користь великого бізнесу, з найвищою продуктивністю праці на 1 працюючого, також мало додатній ефект $\Delta ВП(ПВ) = +4456$ млн. грн.

Фактично це означає, що явна залежність фондоозброєності праці від розміру підприємств, напряму впливає на продуктивність робочої сили та економічний розвиток галузі в цілому. Саме тому, державна регуляторна політика в агропромисловому комплексі повинна виходити з необхідності забезпечення доступу малого та середнього бізнесу до інвестиційних ресурсів й позикового капіталу в необхідних обсягах. Одним з напрямків забезпечення підприємств основними виробничими фондами в розвинутих країнах є лізинг. Він базується на відокремленні прав володіння та користування активами від прав власності на них. Така форма інвестиційного забезпечення сприяє підвищенню ділової активності підприємств за рахунок зростання оборотності капіталу, швидкому оновленню виробничих фондів, а також стимулює зростання експорту. Саме тому, в багатьох країнах Європейського Союзу та світу лізингові операції не лише користуються державною підтримкою, але й їм приділяється значна увага.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, головною проблемою в розвитку малого підприємництва в агропромисловому комплексі України є обмежені можливості до залучення капітальних інвестицій та, як наслідок, зниження продуктивності праці через низьку фондоозброєність. За таких умов, зростання ролі малого бізнесу за рахунок великих підприємств призводить до падіння реальних обсягів виробництва.

Підводячи підсумок, науковою новизною даної роботи є удосконалення методики оцінки ролі малого та середнього бізнесу в розвитку агропромислового комплексу України на основі детермінованих факторних моделей економічного аналізу, що на відміну від існуючих, дозволяє елімінувати вплив інфляційних процесів та виконує кількісну оцінку структурних зрушень у використанні робочої сили та їхньої продуктивності праці.

Література

1. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», №4618-VI від 10.12.2020р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>
2. Мірошник Р. О. Розвиток малого і середнього бізнесу в Україні: проблеми і перспективи. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Проблеми економіки та управління". Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. Том 4. № 1. С. 63–71.*
3. Омеляненко Т. В., Короткова К. О. Розвиток малого підприємництва та малого бізнесу в Україні: чинники впливу та актуальні тенденції. *Ефективна економіка. 2020. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7584>* (дата звернення: 06.10.2021).
4. Крисак А. О., Мусятовська О. С. Проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. *Економіка та держава. 2018. № 12. С. 68–73.*

5. Гальцова О.Л. Малий бізнес: стан та перспективи розвитку в агропромисловому комплексі. *Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія: Економіка та підприємництво* № 2, 2013. С. 37 – 43.

6. Державна служба статистики України. Економічна статистика, діяльність підприємств [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm

7. Ivashkiv, I., Kupalova, H., Goncharenko, N., Andrusiv, U., Streimikis, J., Lyashenko, O., Yakubiv, V., Lyzun, M., Lishchynskyi, I & Saukh, I. Environmental responsibility as a prerequisite for sustainable development of agricultural enterprises. *Management Science Letters*.2020. 10(13). 2973-2984.

8. Kupalova, H., Goncharenko, N., Andrusiv, U. Environmental Management of Agricultural Enterprises in the Context of European Environmentally-Friendly Food System. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2021. (Volume XII, Summer), 3(51): 718 - 728.

9. Simkiv, L., Shults, S., Lutskev, O., & Andrusiv, U. Analysis of the Dynamics of Structural Processes in the Context of Ensuring Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development*. 2021.10(1). 153-153.

10. Сімків, Л. Є., Побігун, С. А. Тенденції розвитку малого підприємництва в Україні в умовах диспропорційності економічного зростання. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. (3). 560-564.

References

1. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», №4618-VI від 10.12.2020р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>

2. Miroshnyk R. O. (2020). Rozvytok maloho i serednoho biznesu v Ukraini: problemy i perspektyvy. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*. Serii: "Problemy ekonomiky ta upravlinnia". Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, Tom 4. № 1. S. 63–71.

3. Omelianenko T. V., Korotkova K. O. (2020). Rozvytok maloho pidpriemnytstva ta maloho biznesu v Ukraini: chynnyky vplyvu ta aktualni tendentsii. *Efektivna ekonomika*. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7584> (data zvernennia: 06.10.2021).

4. Krysak A. O., Musiatovska O. S. (2018). Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho biznesu v Ukraini. *Ekonomika ta derzhava*. № 12. S. 68–73.

5. Haltsova O.L. (2013). Maliy biznes: stan ta perspektyvy rozvytku v ahropromyslovomu kompleksi. *Derzhava ta rehiony. Naukovo-vyrobnychiy zhurnal. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*. № 2. S. 37 – 43.

6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ekonomichna statystyka, diialnist pidpriemstv [Elektronnyi resurs]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm

7. Ivashkiv, I., Kupalova, H., Goncharenko, N., Andrusiv, U., Streimikis, J., Lyashenko, O., Yakubiv, V., Lyzun, M., Lishchynskyi, I & Saukh, I. (2020). Environmental responsibility as a prerequisite for sustainable development of agricultural enterprises. *Management Science Letters*, 10(13), 2973-2984.

8. Kupalova, H., Goncharenko, N., Andrusiv, U. (2021). Environmental Management of Agricultural Enterprises in the Context of European Environmentally-Friendly Food System. *Journal of Environmental Management and Tourism*. (Volume XII, Summer), 3(51): 718 - 728.

9. Simkiv, L., Shults, S., Lutskev, O., & Andrusiv, U. (2021). Analysis of the Dynamics of Structural Processes in the Context of Ensuring Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development*. 10(1). 153-153.

10. Simkiv, L. Ye., Pobihun, S. A. (2015). Tendentsii rozvytku maloho pidpriemnytstva v Ukraini v umovakh dysproportsiinosti ekonomichnoho zrostantia. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. (3). 560-564.